Fetzele patriarhatului

Sandu Frunza: Va spun din nou bun venit la *Seminarul de Cercetare a Religiilor si Ideologiilor***.** Astazi avem o invitata cu totul si cu totul special, doamna profesoara Mihaela Miroiu de la Universitatea din Bucuresti, care ne va vorbi despre "Fetzele patriarhatului : Cazul învatamântului universitar din Europa de Est". Nu despre fetzele patriarhului, asa cum au crezut unii… Am fost întrebat de cîtiva prieteni teologi de ce tinem o conferinta despre patriarh, ce vrem noi sa aducem in discutie într-o conferinta despre patriarh? Va fi, de fapt, o conferinta despre ideologia patriarhatului aplicata pe învatamîntul din Europa Centrala si de Est.

Trebuie sa precizam ca doamna profesoara Mihaela Miroiu este creatoarea scolii de gîndire feminista în România; este de fapt un simbol pentru tot ceea ce înseamna gîndire feminista si studii aplicate de gen în România. Doamna profesoara preda cursuri de etica politica, de teorii politice feministe si etica aplicata; este creatoarea singurului Master de Gen si Politici Publice, este coordonatoare de doctorat în stiinte politice, teorii politice contemporane, teorii politice feministe si etica politica. Este una dintre creatoarele efective în domeniul studiilor de gen, al gîndirii feministe. As putea aminti faptul ca in planul cercetarii internationale domnia sa aduce o noua teorie în ceea ce priveste functionarea dilemelor în studiile de gen; este vorba despre teoria convenabilitatii. Pe lînga aceasta, aduce foarte multe studii aplicate la contextul românesc.

Ceea ce se poate observa la o prima privire de pe lista de publicatii a invitatei noastre este spiritul de echipa. O parte din lucrari fiind publicate alaturi de

Mihaela Miroiu

Prof., Ph.D., S.N.S.P.A., Bucharest, Romania
e-mail: mmiroiu@snspa.ro

KEY WORDS

patriarchy, feminism, Romania, Eastern Europe, university, modernity, philosophy

prestigioase nume atît din lumea feminina, cît si din cea masculina. As aminti dintre cartile domniei sale "Gîndul umbrei abordari feministe în filosofia contemporana", care dupa cîte stiu este prima teza de doctorat pe studii de gen în România. De asemenea, as aminti "Despre natura, femei si morala", "Romania stare de fapt", "Învatamîntul românesc azi", "Societatea retro", "Introducere în etica profesionala". Este co-autoare la manualul de filosofie, la cel de cultura civica; este editor al mai multor lucrari dintre care tin neaparat sa amintesc "Lexiconul feminist", deoarece oricine a încercat sa citeasca o carte privind studiile de gen cred ca si-a pus mereu problema: cum ai putea sa exprimi în limba româna textele respective, mai ales o serie de termeni care nu exista inca in limba romana. Cu aceasta carte avem o prima solutie. Doamna profesoara are o prestigioasa activitate internationala asupra careia nu mai insist acum deoarece pentru membri nostri vor fi disponibile mai multe date pe pagina noastra web. Cred ca este bine sa ma opresc aici. Cred ca au trecut cele trei minute pe care eu le aveam pentru aceasta prezentare. S-o rugam pe doamna profesoara sa ne expuna tema propusa pentru intilnirea de astazi.

Mihaela Miroiu: Vreau sa fac o rectificare. Nu sînt la Universitatea Bucuresti, sînt la Scoala Nationala de Studii Politice si Administrative din Bucuresti, proaspat ex-decan al Facultatii de Stiinte Politice, o emigranta din zona filosofiei în zona stiintelor politice, cu o oarecare placere si cu o oarecare neplacere, prin urmare cu sentimente destul de amestecate. Din pacate, a trebuit sa parasesc zona filosofiei, multi dintre dumneavoastra apartineti înca acestui domeniu, a trebuit s-o parasesc în favoarea unui domeniu mult mai pragmatic si mult mai abstract. Chestiunea aceasta este coerenta cu o oarecare înclinatie pe care am avut-o înca de studenta si înspre sociologie si spre faptul ca nu ma conving teoriile decît la nivel instrumental. Daca pot face ceva cu ele. Pentru ele în sine am o aderenta ceva mai scazuta, probabil si pentru ca sînt femeie si apetitul pentru « cai verzi pe pereti » este ceva mai redus.

Rîsete în sala…

A fost o semigluma. Exista probe destul de serioase si de concludente în ultimii treizeci, patruzeci de ani cînd femeile au fost libere sa arate ca mai si gîndesc nu numai imita gîndirea barbatilor, ca au apetit si pentru metafizica si pentru epistemologie si pentru filosofia moralei, chiar în calitatea de creatoare. Vreau sa salut prezenta tuturor la aceasta conferinta, sper sa nu va dezamageasca si sa nu considerati ca v-ati pierdut timpul. Va salut în mai multe calitati. În primul rînd, cred ca de foarte buna colega a colegilor mei de la Universitatea din Cluj si vorbesc aici în special de colegii mei de la Facultatea de Stiinte Politice, de la Facultatea de Studii Europene, de la Facultatea de Psihologie cu care am construit în ani o relatie extraordinara si pentru care am foarte mult respect, de asemenea pentru colegii mei care alcatuiesc, dupa parerea mea, cea mai consistenta cercetare interdisciplinara de studiu de gen din România si, probabil, pe care cei mai multi dintre dumneavoastra îi cunoasteti, unii lipsesc, nu sînt în sala, Enikõ, de

exemplu, stiu ca e plecata din tara. Si va mai salut si ca… sigur am aici si o fosta colega de liceu, care mi-era foarte draga si mi-e drag s-o întîlnesc din cînd în cînd în Cluj, ea nu e studenta la voi, nici profesoara la voi, slava Domnului, e în alt domeniu decît învatamîntul. Dupa cum vedeti, m-am deconspirat ca si eu sînt ardeleanca si acesta e un alt motiv de aderenta la aceasta zona a României si a fost chiar preferinta mea sa traiesc oarecum între cele doua lumi ca sa nu ma simt frustrata fundamental de lipsa mea din Transilvania si de lipsa Transilvaniei din mine într-un anumit sens. Eu ma simt foarte aproape de Universitatea aceasta si va promit ca atîta vreme cît sînt sanatoasa, periodic voi fi si la Cluj, pîna cînd n-o sa va saturati realmente de prezenta mea.

Tema conferintei mele este "Fetzele patriarhatului", nu ale patriarhului, care dupa parerea mea face o fata destul de buna în mod surprinzator, ca si presedintele Iliescu în ultima vreme, unul prin deschidere fata de Occident si celalalt pentru ca totusi pare sa fie gardianul Constitutiei. Deci am o surpriza placuta cu cei doi patriarhi, cel de stat si cel religios, deci nu despre ei este vorba în expunerea mea, ci despre un concept care cumva acopera o realitate despre care multi dintre dumneavoastra stiti, pentru ca deja sînteti initiati în aceste abordari. Patriarhatul, într-un sens generic, este pur si simplu regimul de putere în care negi existenta discernamîntului si liberului arbitru pentru categorii largi de oameni în favoarea unui patriarh, în favoarea unui tata simbolic, tata spiritual, sau daca vreti parinte politic sau ideologic, care detine monopolul discernamîntului, libertatii, monopolul faptului de a fi normator si legiuitor. În sensul acesta, luam conceptul de patriarhat. Spunem ca modernitatea se instaureaza atunci cînd relatiile patriarhale se abolesc, respectiv cînd în locul patriarhatului traditional, al unei constructii bazate pe *pater familias* se naste ceea ce se cheama contractul social fratern. Ei bine, din contractul social fratern al modernitatii au lipsit femeile, contractul era totusi strict patern, în consecinta, modernitatea chiar daca s-a instalat în sensul abolirii patriarhatului în relatiile de putere dintre barbati, nu a disparut în relatiile de putere între genuri. Este un fenomen care se mentine atît ca fenomen de natura spirituala, cît si ca fenomen de natura politica si economica. Eu vreau sa vorbesc practic despre trei lucruri: semnificatia conceptului, ca sa stiti de la ce plec, în al doilea rînd: ce s-a întîmplat în tranzitia româneasca si est-europeana încît metamorfozele patriarhatului sînt destul de interesante si, în al treilea rînd, ce se întîmpla în învatamîntul superior care în loc sa fie ceea ce trebuie sa fie, un vîrf de lance al schimbarii, pare dimpotriva sa consacre si sa legitimeze patriarhatul. Acestea sînt cele trei puncte esentiale.

În momentul în care în relatiile de gen avem o dominanta a puterii patriarhale, practic, mesajul pe care îl primesc femeile este mesajul tacerii. Ele trebuie *sa taca* în teologie, *sa taca* în filosofie, trebuie *sa taca* în politica si trebuie *sa* mai *taca* si despre femei. Ce înseamna ca trebuie *sa taca?* Aceasta-i o imagine care contrasteaza cu ideea ca ele sînt clevetitoare. Ele nu trebuie sa produca o cunoastere autorizata în aceasta zona, ci doar s-o preia. Pentru ca, am sa citez dintr-o feminista extrem de

creativa Mary Daly, pîna la urma în conditii patriarhale, femeilor li se tolereaza sa învete, sa-i învete si pe altii, dar nu sa gîndeasca cu mintea proprie. Si-atunci, cînd ma voi referi la "hard"-ul patriarhatului ma voi referi exact la acest lucru. Ce obstacole exista în calea faptului ca femeile sa fie producatoare de cunoastere si nu doar purtatoare si transmitatoare de cunoastere, inclusiv în mediul universitar. Sigur, pentru ca aceasta conferinta are loc în cadrul Facultatii de Filosofie am sa va spun doar doua lucruri relevante în sensul legitimarii filosofice ale patriarhatului. În primul rînd este ideea comuna cu cea a religiei, a nasterii *ex nihilo*, respectiv a faptului ca materia în sine nu are sens, nu are forma, este nedeterminata si are nevoie de spirit pentru ca ea sa capete sens, iar aceste simboluri de natura filosofica sînt asociate cu femininul si cu masculinul, asta e traditia pe care o stim foarte bine înca din filosofia greaca si continua inclusiv în modernitate. Acest lucru, daca vreti, anuleaza cumva si din punct de vedere epistemologic posibilitatea femeilor sa fie altceva decît "umbre ale unui gînd"ca sa folosesc o metafora a lui Nichita Stanescu. Sau cum zicea Noica: ele sînt "sinea" si nu "sinele", respectiv nu sînt cugetul ci problema, cel mult problema, nu sînt subiectul cunoasterii, ci mai degraba obiectul cunoasterii. Legitimarile acestui mod de gîndire, în care se anuleaza dreptul la *Weltanschaaung*, la producere de *Weltanschaaung* pentru femei sînt în întreaga istorie a filosofiei, cu foarte rare exceptii, inclusiv în filosofia românească – si cine frecventeaza, sa zicem, numele semnificative va întîlni varii metamorfoze ale aceste conceptii despre « acefalia » femeilor la nume foarte respectabile, pîna la forme extrem de misogine, de exemplu: Femeile sînt nulitati cel mult simpatice al caror singur rol este sa destinda barbatul din tensiunea spiritului aducîndu-l la nivelul mundanului. L-am citat aproximativ pe Cioran… sau nu pot sa fie metafizicieni si, urmeaza un omagiu, "pentru ca ele sînt însasi metafizica", l-am citat pe Paleologu. Dar acelasi lucru îl gasiti si, inclusiv, la persoane cu reputatia de mari filosofi contemporani romîni. In analogia dintre femei si bunul salbatic, respectiv în ideea ca filosofia este într-adevar utila public si extrem de accesibila daca e înteleasa de catre femei sau de catre salbatici pentru ca se afla la gradul 0 de cunoastere, prin urmare daca poti comunica cu ele, atunci înseamna ca ai facut cu adevarat filosofia foarte populara. Aceasta paradigma este, desigur, de factura romantica, dar cel care a preluat-o si reluat-o si dezvoltat-o, respectiv Gabriel Liiceanu, niciodata n-a negat ca ar avea aceiasi parere. A preluat-o pur si simplu. Am dat cîteva citate, aproximative ca sa vedeti ca fetele patriarhatului sînt în filosofie o constanta generala. În privinta religiei, foarte pe scurt, nu o sa ma leg de aspectele de natura teologica care sînt mult mai clare, respectiv plecînd de la faptul ca din Facerea s-a ales nu varianta androgina, ci varianta nasterii femeii din barbat, un derivat al acesteia, ci de lucrurile foarte simple pe care le primesc ca mesaj oamenii obisnuiti care niciodata nu intra într-o cunoastere teologica de natura elaborata. Este vorba despre mesajul pe care-l primesti la botez cînd, o mama care naste un copil e considerata de Biserica Ortodoxa, necurata timp de sase

saptamîni, daca are o fata si timp de trei saptamîni daca are un baiat. Botezul este o ceremonie diferita pentru baieti si fete, pentru ca baietii au acces la altar si fetele nu, la trecerea prin altar; la casatorie pe lînga faptul ca nu ti se cere consimtamîntul explicit, mesajele sînt foarte clare în legatura cu rolul pe care-l avem fiecare dintre noi, respectiv care este partea *cap* a cuplului si care este partea *trup* a cuplului. Astea sînt mesajele care vin la nivelul simtului comun, mai ales prin traditia de natura religioasa La nivelul, daca vreti mai sofisticat, mai academic, pot sa vina sub influenta filosofiei, sub influenta teoriei politice, sub influenta chiar si-a sociologiei. De exemplu, la ultimul recensamînt al populatiei orice fel de operare s-a bazat pe conceptul de "cap de familie" care a fost dat de la început cu supozitia ca este barbat.

Felul în care apare si se încastreaza patriarhatul e extrem de divers, dar foarte constant si-l gasim de la domenii ale cunoasterii pîna la domenii ale practicilor sociale, foarte raspîndit. Problema este ca a devenit asa de mult o a doua natura, încît oamenii îl socotesc normal si nu îl mai chestioneaza în nici un fel. Vreau sa va spun de la început ca acestui concept nu i se opune cel de matriarhat, ci cel de parteneriat. Cu alte cuvinte, de foarte multe ori inamicii gîndirii feministe pretexteaza: voi vreti sa rasturnati puterea androcratica si s-o înlocuiti cu una ginocratica. Este complet fals si este un mod de gîndire adversativ, dihotomic si maniheist pe care feminismul nu-l practica. Este vorba pur si simplu de convingerea ca umanitatea comuna se compune deopotriva din femei si din barbati si daca vrem o umanitate întreaga, aceasta înseamna ca libertatea, inclusiv libertatea de expresie, autoexpresia si autodezvoltarea trebuie sa fie împartite în comun, inclusiv imaginea umanitatii trebuie construita de catre reprezentantii ambelor sexe. Patriarhatul nu este deloc numai inamicul, sa zicem, femeilor care vor libertate de autoexprimare, este si inamicul barbatilor care vor acelasi lucru; pentru ca de pilda, el capata aspecte senioriale în foarte multe dintre relatiile sociale si ierarhica în care ei se ciocnesc cumva de acelasi lucru. Pentru ca este o forma de dominare, desigur ca-i daunatoare si pentru cei care domina si pentru cei care sînt dominati.

Ca sa venim la al doilea punct pe care vreau sa-l tratez: ce a facut comunismul în legatura cu existenta acestei forme de putere mi se pare un lucru extrem de important sa stim care au fost metamorfozele patriarhatului în varii situatii. Ceea ce va voi spune în continuare e rezultatul foarte comprimat al unor cercetari extrem de ample. Unele dintre ele s-au facut sub egida UNESCO si au fost publicate în volumul *Good Practice in Promoting Gender Education in Central and Eastern Europe*, în anul 2002 a aparut publicatia, altele sînt rezultatul Barometrului relatiilor de gen în România aparut în anul 2000 sub egida Fundatiei pentru o Societate Deschisa, foarte multe date le gasiti în volumul *Women 2000* scos de catre Comitetul Helsinki, comitetul international Helsinki, de data aceasta, si desigur ca-i vorba despre analiza poststatistica, analiza calitativa a datelor din care va apare si un volum, cred foarte explicit, la editura Polirom, probabil în primavara

anului viitor. Pentru cei interesati, de exemplu, în patriarhatul în gîndirea politica românească, desi în afara de dl. Profesor Boari nu stiu daca mai sînt politologi aici sau studenti la Stiinte Politice, a aparut acum un volum care se cheama *Patriarhat si emancipare în istoria gîndirii politice românesti* tot la Polirom editat de catre mine si de catre Maria Bucur de la Universitatea Indiana. Studiile sînt efectiv pe doctrinele românesti, doctrina liberala, nu actuala, ci cele din perioada premergatoare celui de-al doilea Razboi Mondial; e vorba de liberalism, conservatorism, legionarism, nationalism, si de gîndirea socialista interbelica. Cred ca studiile sînt realmente foarte interesante în primul rînd pentru ca scot la suprafata o analiza care nu s-a mai facut niciodata asupra acestui mod de gîndire. Autorii sînt toti oameni foarte tineri, proaspeti absolventi de facultate, unii masteranzi, altii doctoranzi, au o privire proaspata în legatura cu istoria gîndirii politice românesti.

Ce s-a întîmplat în comunism? Ceea ce este foarte interesant este urmatorul lucru: comunismul, pe scurt vorbind, a însemna o trecere de al un patriarhat traditional existent înaintea lui, la un egalitarism comunist asezonat cu un patriarhat de stat. Ceea ce a facut comunismul a fost sa faca saltul de la patriarhatul traditional în relatiile de gen la egalitarismul de gen însotit de patriarhatul de stat. În perioada în care se petrecea acest proces în tarile comuniste, în vestul Europei se petrecea cu totul altceva. În vestul Europei, în secolul al XIX-lea începe sa fie terminat, abolit patriarhatul traditional si înlocuit cu patriarhatul modern. Adica cu situatia în care femeile depind din punct de vedere economic si ca statut de barbati, dar încep sa depinda tot mai putin în sens juridic si în sens politic, respectiv capata treptat drepturi politice, dar în acelasi timp procesul industrializarii le scoate efectiv din economie si ele devin economic dependente. Acesta e procesul început în secolul al XIX-lea, începutul secolului XX în Occident. Ce se întîmpla de pilda în România în aceiasi perioada? Noi avem o societate rurala bazata pe obste sateasca, 80% din economie era rurala. Ce fel de proces de industrializare serios puteam avea atunci, ce fel de separatie care a contat foarte mult putem avea? Adica separatie între sfera publica si sfera privata. Noi nu putem vorbi de o separatie de tip occidental între sfera publica si sfera privata în România,ca si în celelalte tari est europene pentru simplul motiv ca nu am avut acelasi proces economic care a generat aceasta separatie. Noi nu am experimentat în România patriarhatul modern în perioada de pîna la comunism. Aceasta este marea diferenta între noi si ei. Este o experienta pe care aproape nu am avut-o sau am avut-o la modul extrem de nesemnificativ. Acest egalitarism practicat în perioada comunista a adus pentru femei, de exemplu, cîteva lucruri care pot fi socotite cîstiguri. Care ar fi acele cîstiguri? În afara de, sa zicem, o egalitate formala în, nu stiu daca putem sa spunem drepturi, între sexe, pentru ca a vorbi de egalitate în drepturi într-un stat care neaga drepturile în practica sa, e greu de discutat despre asta, femeile au primit un sprijin foarte serios de la stat în privinta cresterii copiilor, adica s-a înfiintat toata reteaua de crese si de

gradinite care sa asigure acest proces. Au avut acces la locuri de munca si la educatie de toate felurile, fara nici un fel de discriminare. Mai mult decît atît, s-a practicat sistemul promovarii pe cote care si astazi apare asa…ca o tara în gîndirea noastra, asa încît s-a realizat la nivelul vietii, sa-i zicem publice, un anumit echilibru de gen. S-a realizat, foarte bine… numai ca sînt cîteva lucruri pe care noi le stim la fel de bine. Si anume: un regim comunist si mai mult decît atît, un regim totalitar cum a fost cel românesc a fost un regim în care statul devine patriarh absolut. El devine, daca vreti, capul absolut al fiecarui cetatean. Mintea care guverneaza, cel care spune ce e bine si ce e rau, ce e drept si ce este nedrept, ce nevoie are fiecare om. Prin urmare, relatia de dependenta nu se mai face pe cale patriarhala clasica, femeia depinde de barbat, ci se face pe o cale diferita, femeia depinde de stat ca si barbatul, relatia devine o relatie de dependenta fata de stat. Statul este legiuitor, normator, el este cel care ne da noua inclusiv configuratia nevoilor pe care ar trebui sa le avem. România este chiar un caz deosebit în toata Europa de est prin politica pronatalista, pentru femei totalitarismul a însemnat interventie pîna la nivel biologic în sensul cel mai serios al cuvîntului, respectiv pîna la nivelul controlului intimitatii. Si atunci, sigur, problema pe care ne-o punem, pentru femei, este aceea ca accesul la putere a fost posibil atunci cînd puterea era goala de sens, iar accesul la resurse a fost posibil atunci cînd pauperitatea era generalizata si în mare masura maxima. Cineva o sa ma contrazica pe buna dreptate, sa-mi spuna ca acum pauperitatea este maxima si e foarte adevarat, dar e vorba de o pauperitate maxima în conditii de polarizare sociala si nu de omogenizare sociala cum e era cazul celalalt. Ce s-a întîmplat dupa ce comunismul a colapsat asa cum multi stiti din experiente de lectura si unii din experienta cunoscuta poate mai direct. Ce s-a întîmplat în tranzitie cu formele patriarhale? Sigur, a disparut statul ca patriarh absolut. Numai ca, ceea ce am constatat noi în cercetarile pe care le-am facut a fost ca în România, ca si în celelalte tari est-europene, acum se produce fenomenul instaurarii patriarhatului modern. Procesul prin care trece aceasta tara si aceasta regiune este cel de instaurare a patriarhatului de gen de factura moderna. S-a renuntat la egalitarismul comunist din toate punctele de vedere si practic nu într-un mod explicit, în mare masura, se prabuseste egalitarismul de gen pe doua cai fundamentale: procesul de dependenta economica si de dependenta de status al femeii fata de barbat. Aici nu este vorba despre inegalitati formale, ci aici este vorba despre trecere de la egalitate la dependenta. Nimeni nu a intentionat asta politic, nu a existat nici un fel de program ca fenomenul acesta sa se produca, dar în realitate fenomenul se produce. Întrebarea este de ce se produce acest fenomen? Cum adica ajung femeile acum, pentru prima oara în istoria României, sa fie în masa dependente de veniturile barbatilor? Aceasta e o întrebare coplesitoare, mai ales în conditiile în care statisticile ne-ar face sa dormim foarte linistiti. Respectiv, somajul în rîndul femeilor este mai scazut decît somajul în rîndul barbatilor. Si totusi

traiesti într-o tara în care femeile depind din ce ân ce mai mult ca venituri de barbati…

Exista cîteva fenomene care ne spun foarte clar de ce se întîmpla acest lucru pe care nu l-a intentionat si nu l-a programat nimeni. Un prim aspect foarte clar este cel care se leaga de un tip de politica pe care eu o asimilez *conservatorismului de stînga*. Ce este cu acest conservatorism de stînga, un concept la care tin foarte mult si care multa vreme a contrariat oamenii pentru ca în mod clasic conservatorismul este cel de dreapta. Întregul Occident a experimentat conservatorismul de dreapta si bineînteles ca a construit teoriile si ideologiile sau ideologia aferenta unui astfel de conservatorism, si nimanui nu-i trece altceva prin cap fiindca stînga este acolo progresista. Nu pot s-o vada ca o stînga conservatoare, or, noi stim ca daca tratam conservatorismul ca pe o rutina institutionalizata, efectiv ca pe deprinderi încastrate în cele mai importante practici si institutii sociale si, în acelasi timp, ca asta înseamna ca se accepta o schimbare, dar o schimbare extrem de lenta astfel încât sa nu se zdruncine sursele fundamentale ale stabilitatii, avem si explicatia fenomenului, respectiv dupa cincizeci de ani de politica de stînga radicala, sigur ca deprinderile sînt astfel construite în practicile si institutiile sociale, încît rutina institutionalizata te trimit mai degraba înspre stînga. Acest lucru este extrem de vizibil si are legatura cu ce va spun sub urmatorul aspect: la o întrebare foarte serioasa cine a cîstigat tranzitia, raspunsul este, în afara de cel evident: îmbogatitii, cei care au furat, cei care au avut acces la redistribuire, dar si sindicatele din industriile falimentare. De doisprezece ani în România politica este fundamental influentata în sensul reformelor economice si sociale profunde de miscarea sindicala. Aceste sindicate sînt constituite în industriile cu barbati, în care barbatii domina peste 80-90%; e vorba de industria grea. Ce s-a întîmplat în acesti doisprezece ani? Aceste sindicate au oprit sistematic reforma, lucru pe care îl stim, politicienii n-au avut atîta curaj ca sa împiedice acest proces, reformele au fost sistematic ratate. Sa nu ne uitam la procesul de integrare care nu ne vine dinauntru, ne vine din afara e clar, dar cînd e vorba de o problema interna, e destul de evident ca sistematic, acest nucleu dur al stîngii conservatoare a cîstigat batalia pentru o transformare conservatoare, nu brusca a societatii. Ce a însemnat cîstigul si ce legatura are cu patriarhatul? – o întrebare fireasca. Foarte simplu. Pentru ca toate aceste categorii de lucratori, care nu mai produc spre vînzare, sînt platiti din bugetul public. Întrebarea este : cine produce bugetul public? Cine produce produsul intern brut? Daca ne uitam la sursele produsului intern brut, vom vedea ca este vorba despre industria usoara în special industria textila, e vorba despre comert, servicii, banci si, în sensul unei contributii foarte active, mai e domeniul sanatatii, al educatiei etc. Daca ne uitam la tipul de forta de munca majoritara care domina ramurile în care se produce produsul intern brut vom întîlni mai ales categorii de slujbe în care domina femeile. Daca ne vom uita la locurile unde se consuma cel mai mare produs intern brut, este vorba categoric de zonele unde domina barbatii. Pe scurt, în ultimii doisprezece ani, femeile sînt

producatoarele prevalente ale produsului intern brut, iar barbatii sînt consumatori prevalenti ai produsului intern brut. Într-un mod foarte ciudat, costurile tranzitiei sînt suportate prin excelenta de catre femei, într-un mod indirect, chiar daca nu intra ele masiv în somaj, chiar daca nu este vorba de o cadere dramatica a lor pe piata muncii, veniturile lor sînt mult reduse, mai ales din cauza unei fiscalitati care trebuie sa rezolve, de pilda, problema presiunilor sindicale din industria grea. În felul acesta, educatia este subfinantata în mod dramatic si ea este foarte feminizata la nivelul compozitiei fortei de munca, iar în, sa zicem asa, ramurile bugetare, la modul propriu, sigur, politia, armata, toata lumea buna dintr-o anumita zona are venituri mult mai mari decît cei care fac parte din categoria noastra. Învatamîntul este feminizat si din cauza aceea pozitia lui bugetara este extrem de joasa. Ca si sanatatea. Pe masura ce o anumita ramura de activitate se feminizeaza, importanta în bugetul public scade. Pe masura ce intra mai multe femei într-o activitate este clar ca intra în picaj si prestigiul si banii acelei forme de activitate. O ratiune extrem de importanta este si aceea ca ca femeile nu au exercitiul revendicarii drepturilor. Iar atunci cînd le revendica par ridicole, sînt înecate în ironii, imaginea protestatarului este imaginea barbatului care bate cu pumnul în masa. De aceea, n-o sa gasiti mase de femei care-si revendica, în acelasi fel cu barbatii, drepturile. Mai mult decît atît, în ramurile productive ocupate cu femei privatizarea este aproape cvasi-totala si, prin urmare, a disparut si activitatea sindicala. La noi, ce se privatizeaza se desindicalizeaza. Femeile nu sînt protejate de stat, ele nu mai intra în aceeasi palarie protectiva care implica parteneriatul cu guvernul sau cu patronul sa se bata pentru drepturi de natura sindicala. E un proces care poate fi analizat din punct de vedere economic si social, nu spun ca anumitei categorii nu-i convine sa-l analizeze, el este analizat dar în mod obisnuit oamenii se uita în cu totul alta parte cînd este vorba despre statisticile de gen, de pilda se uita la statisticile pe ocupatii. Un alt fenomen de dependenta este creat cam în felul urmator: Aproape 40% dintre absolventele de liceu din România nu mai intra nici unde, nu mai merg nici unde, devin casnice sau prostituate. Cu alte cuvinte, daca nu intra în învatamîntul universitar iau drumul a doua dependente: de un barbat, daca se marita sau de mai multi daca se prostitueaza. Or, acest fenomen este iarasi cum nu se poate mai nou în istoria României. O masa din ce în ce mai mare de femei care intra în structuri de dependenta! De ce exista fenomenul sau cum poate fi el încurajat într-un mod indirect? Într-un mod foarte simplu. În general, statutul de casnica este un statut care începe sa creasca dramatic în tara, într-un fel extrem de elementar. În momentul în care se face o statistica, barbatii care n-au servici trec în categoria someri sau persoane fara ocupatie. Daca femeile nu au servici sînt trecute temporar în categoria somere sau în categoria casnice. Persoanele fara ocupatie si somerii sînt subiect al politicii, casnicele nu, pentru ca pare ca este rezultatul liberei optiuni, casnica nu face politica, nu intereseaza, nu se fac politici pentru categoria aceasta. Si atunci sigur ca n-o sa trecem niciodata la rubrica de casnici

barbatii care n-au servici si traiesc pe lînga casa « omului », ocupîndu-se de copiii facuti în comun. Ei ramîn subiect politic, indiferent de situatia în care se afla. Sa nu mai vorbim despre categoria halucinanta a 70% dintre taranci care se cheama "lucratori familiali neremunerati". Alta categorie minunata a tranzitiei românesti. Jumatate din populatia României merge la tara. Ce înseamna ca merge la tara? În primul rînd, ca depinde ca venituri foarte serios de cineva, lucratorul acesta familial neremunerat prin definitie n-are bani, eventual practica economia naturala închisa. Trecînd peste faptul ca acolo influenta fundamentala, daca este vreuna, este influenta religioasa care numai emancipare de gen îti transmite, nu? Are un nucleu dur al influentei patriarhale care vine din zona rurala pe doua cai: o dependenta cvasi-totala care vine din domeniul economic, în lipsa unei economii monetare pe de o parte, si, pe de alta parte, din faptul ca ideologia de baza este cel mult cea de influenta religioasa. Nu exista contra-candidat de influentare decît, sa spun asa, eventual televiziunea. E singura care mai poate face ceva. Televiziunea ce transmite? Transmite în mare doua categorii de mesaje pe aceasta tema. Unele sînt postfeministe, mesaje papusa Barbie, femeia care e de toate, de trei ori femeie, de zece ori femeie; nu stiu de cîte ori trebuie sa fie un barbat barbat ca sa demonstreze ca exista. Femeia Barbie are cariera, e frumoasa foc, are sex-appeal, poate sa le faca pe toate în acelasi timp, are bani, are succes etc. Acesta-i modelul postfeminist, modelul de succes tip Barbie. Celalalt este modelul antifeminist si se vede efectiv din unele zone în care dumneavoastra stiti bine… de batjocura… nici nu le mai citez. Ajunge efectiv o batjocura foarte serioasa inclusiv ideea de femeie si în care sînt manipulate foarte multe vedete de televiziune, care inclusiv la emisiuni dintr-astea care-ti rup inima (vezi Surprize, surprize) apar într-un mod atît de sexi de nu stii despre ce-i vorba în context. Este clar un « postmodernism » total, orice merge, babele plîng, subiectii lesina, prezentatoarei i se crapa rochia si decolteul. Adica este asa o învalmaseala de influente de toate naturile, încît în final esti nauc. Or, tu nu ai un sistem de educatie cumva publica în care efectiv problema echitatii de gen sa-ti fie structural asezata, în schimb ai doua influente posibile: biserica si televiziunea. Unde te duci în partea asta? Este extrem de greu de spus ce se alege din aceasta combinatie, care este desigur un oximoron, pe de alta parte, trebuie sa recunoastem ca e naucitoare. Sînt cîteva lucruri care hranesc acest proces, procesul prin care se instaleaza acum patriarhatul modern. Conservatorismul de stînga de care v-am spus si conservatorismul de dreapta care în principal se creaza si prin intermediul partidelor, sa zicem, cu o influenta mai mare de dreapta, foarte traditionaliste, apare si prin mesajul intelectualilor elitisti si prin mesajul religios. Un alt factor care conduce la un patriarhat îl reprezinta, fara îndoiala, zona extrem de subtirica a clasei de mijloc. Cînd nu ai o clasa de mijloc, este greu de spus ca poti sa construiesti o societate contractuala cu echilibru, daca vreti, de negociere si în care problema consimtamîntului, a autoafirmarii si a libertatii sa se puna ca probleme

generale, ca oferte generale pentru majoritatea populatiei. Pe de alta parte, exista un fenomen de polarizare dramatic. În lista aceea faimoasa cu cei o suta de bogati, dintre care unii au praduit prin credite neperformante tara noastra, nu exista decît doua nume de femei si acestea sînt fiicele lui Voiculescu. Nu s-a facut un top ai celor mai saraci – cîteva milioane – unde de buna seama, daca e vorba de candidatul perfect la saracie, e vorba de candidata perfecta la saracie si ar fi sigur vaduva vîrstnica, zona rurala, eventual rroma etc. Pe dimensiunea de gen polarizarea afecteaza foarte în sus barbatii si foarte în jos femeile. Mai ales daca sînt si mame singure. Acuma, întrebarea este : ce au toate astea cu învatamîntul universitar?

Învatamîntul universitar am zis ca teoretic ar trebui sa fie vîrful de lance al schimbarii într-o societate si mai ales într-o societate în tranzitie, daca si-ar asuma faptul ca are un rol social extrem de important în reforma. Este un fenomen si românesc si est-european si eu va spun, universitatea dumneavoastra este cea mai avangardista din România, dar nu neaparat si din punctul acesta de vedere.Universitatea "Babes-Bolyai" este într-o pozitie foarte privilegiata în contextul în care universitatile au anumite rutini de natura paternalista. De exemplu, într-un fel, Politehnica sufera în continuare de un anumit atasament fata de politicile stîngii conservatoare pentru ca vrea sa-si pastreze cît de cît un *status-quo,* cînd cererea pentru politehnica scade dramatic o data cu industria în care ea îsi varsa absolventii. "Babes-Bolyai" se afla într-o zona privilegiata pentru ca realmente în toata zona universitara românească are reputatie de universitate care demonstreaza practic cum se construieste autonomia universitara..

În privinta relatiilor de gen – asta era vestea buna – vreau sa va spun ca, în tranzitie, femeile sînt marile cîstigatoare în privinta educatiei superioare. În toate tarile foste comuniste, procentul femeilor înrolate în învatamîntul superior depaseste pe cel al barbatilor. Deci marea masa de studenti în aceste tari sînt studente. Acesta este un lucru, sa zic asa, impresionant, pozitiv. Un alt fapt foarte interesant este ca, de pilda, ele depasesc 65% la stiinte sociale, stiinte economice, drept, filologie, intra foarte bine în aceste zone în care chiar ca domina procentual. Au acces la specializari netraditional feminine. În timpul studiilor au note mai mari decît cele ale baietilor, la admitere le este ceva mai usor se pare, la ora actuala, daca vorbim despre un dezechilibru de gen în privinta studentilor, noi trebuie sa avem politici afirmative foarte serioase în legatura cu baietii. (*Rîsete în sala.*) Nu trebuie sa rîdeti, dar exista dezechilibre foarte mari în privinta unor domenii în care baietii intra putini, nu pentru ca nu vor, ci pentru ca nu fac fata concurentei la admitere, din cauza perioadei frivole, mai ciudate pe care o au ei în adolescenta. Si ulterior îsi mai revin din aceasta situatie, prin urmare probabil ca ar trebui sa luam în serios politici legate de procente pentru echilibrare. Procentul optim de echilibrare ar fi 40% / 60% sa zicem. Nici un gen sa nu scada sub 40. Cred ca o corectare a acestei tendinte de feminizare masiva a educatiei superioare se poate face prin o astfel de politica. Vestea proasta este

ca, desi femeile încep sa aiba o viata triumfatoare din punct de vedere al studiilor, din procentul de someri cu studii superioare ele detin 70%. Mai mult decît atît, în întreg estul Europei, veniturile nu depind de educatie, ci de ocupatie. Adica degeaba te educi daca nu ai acea ocupatie care aduce bani. În întregul est al Europei procesul de feminizare a învatamîntului ca personal este în evidenta crestere. Pîna acum cîtiva ani de feminizat era feminizat învatamîntul primar, aproape total, învatamîntul gimnazial peste 84% si învatamîntul liceal aproximativ 64%. La ora actuala, începe sa fie feminizat învatamîntul superior. Am putea sa murim de încîntare! Dar nu o facem. De ce se feminizeaza învatamîntul superior? Învatamîntul superior se feminizeaza proportional cu lipsa de atractivitate a carierei universitare. Aceasta-i vestea proasta. Pe masura ce cariera universitara este mai putin atragatoare, barbatii parasesc aceasta zona, pentru zona în care se cîstiga bani sau prestigiu social, iar femeile tind sa ramîna acolo. Feminizarea învatamîntului superior ca personal are loc la baza, femeile intra masiv ca preparatoare, asistente, lectori. La vîrf ramîne barbatul. Posturile de decizie, de prestigiu academic sînt preponderent masculine. Discrepantele de venituri la personalul din învatamîntul superior sînt foarte mari, respectiv salariile la vîrf sau, daca vreti, veniturile la vîrf sînt mari pentru ca învatamîntul românesc este ierarhic si seniorial, ca si celelalte din zona est-europeana. Poate multi dintre dumneavoastra cunosteti sistemul de învatamînt britanic sau american în care lumea se împarte în *doctors* si *full professors*. La noi, este o ierarhie baroc. Si drepturile sînt extrem de proportionate cu aceasta ierarhie. Trebuie musai sa fi îmbatrînit binisor ca sa ajungi profesor plin si eventual sa mai conduci si doctorate. Acesta este un handicap iarsi foarte mare pentru femei. Cum, de pilda, e posibil sa creezi scoli de gîndire la modul foarte serios si scoli de cercetare fara programe doctorale? Numarul de conducatoare de doctorat în România este infim. Care este posibilitatea sa creezi o scoala dupa, sa zicem, o teorie de care te-ai atasat mai mult, daca nu ai doctoranzi? La fel si în ceea ce priveste masteratele sau coordonarea masteratelor. Lucrurile sînt foarte asemanatoare pentru ca învatamîntul este deosebit de seniorial si de ierarhic si de masculinizat la vârf cam în toata zona. Decizia universitara este o decizie care este prin excelenta masculina, senatele universitare sînt prin excelenta compuse din barbati, conducerile superioare ale universitatii sînt compuse din barbati, iar daca prin greseala, politic nimereste o femeie în fruntea educatiei, ca în cazul nostru, aceea este opaca la problemele de gen.. Nu i se pare ca este o problema. Respectiv asigura managementul gospodaresc al educatiei, dar nu reformarea. Or, într-un fel ea se potriveste perfect cu paradigma patriarhala feminina dupa care rolul femeilor este sa întretina si sa îngrijeasca. Si nu sa schimbe, nu sa revolutioneze, nu sa miste lucrurile din loc. De exemplu, nu vede mai nimeni o problema extrem de grava în termeni de discriminare de gen si anume ca fetele din comunitatea rroma traditionala, practic, n-au sanse sa ajunga niciodata în educatia superioara pentru ca sînt maritate la zece, doisprazece ani si pentru ca statul nu intervine

nicicum sa le sanctioneze parintii care încalca copiilor lor dreptul la educatie. Nu intervine nimeni. N-a intervenit nici în legislaturile trecute. Este o comunitate lasata, în virtutea unui multiculturalism prost înteles, complet în pace sa lezeze dreptul la educatie al fetelor.

O alta ratiune serioasa o reprezinta conservatorismul si antifeminismul mediului academic. Acest conservatorism se refera mai ales la faptul ca problemele din aceasta categorie nu sînt luate în seama. Întrebare: de ce nu sînt luate în seama? Reforma din educatia românească este condusa prin excelenta de barbati trecuti de 50 de ani, 60 în cele mai multe cazuri. Multi nu au "know-how" pentru acest lucru si nici nu-i afecteaza problema. Deci sînt doua lucruri: o data ca nu sînt pregatiti teoretic sa se gîndeasca la asta si doi ca nu au interese directe în legatura cu acest gen de probleme. O contributie serioasa pentru ca status-quo-ul din învatamîntul universitar sa fie foarte patriarhal în relatie de gen, inclusiv din privinta statului, o aduc femeile din mediul universitar în primul rînd pentru ca exista cîteva sindrome foarte clare. Ele intrînd în pozitii inferioare în învatamînt si ramînînd multa vreme în pozitii inferioare stiu ca depind de foarte multi oameni – în general, acesti oameni sînt barbati –, ca ele trebuie sa joace dupa o muzica ce li se cînta , sa intre în gratiile maestrului, de exemplu, sa se afilieze pe lînga un guru, un maestru… Este foarte important sa nu calci pe alaturi ca s-ar putea sa te trezesti alaturi de învatamînt. Faptul de a intra în gratii si de a pastra în mare masura o relatie de acceptare – esti acceptata într-un club select - înseamna pentru o femeie sa faca ea însasi în mare masuri politici implicit misogine. Mai mult, sa considere ca cea mai mare pretuire care i se poate aduce este sa i se spuna "ai minte de barbat!". Aceasta-i forma suprema de acceptare. De aici încolo gata, ne-am relaxat, totu-i minunat, sîntem la fel. Ti se accepta egalitatea daca ai minte de barbat. Sigur, exista si un antifeminism preventiv. În România n-apuca sa se dezvolte vreo astfel de miscare ca si apare antifeminismul preventiv, care întotdeauna-i mai zglobiu, mai zgomotos si are mai multe canale de manifestare decît cealalta oferta. Trebuie sa prevenim feminismul înainte sa apara pentru ca el clatina obisnuintele, *establishement*-ului, vine cu probleme, si si asa avem destule, nu?

O alta contributie serioasa o reprezinta carierele academice ale femeilor. Femeile nu fac, statistic vorbind, aceleasi cariere academice ca si barbatii. Din motive foarte diferite. În primul rînd pentru ca în perioada tineretilor cele mai multe încetinesc sau parasesc cariera universitara din motive de copii si de familie. Barbatii din mediul universitar se pare ca n-au familii si copii. Am glumi! Oricum, nu au în sens activ. Nu este problema lor. Statistic s-a constatat ca cele mai reusite cariere didactice în mediul universitar le fac barbatii casatoriti. Cele mai reusite cariere feminine le fac femeile necasatorite sau femeile divortate. De ce? Pentru ca o parte dintre noi e complet sprijinita sa-si faca o astfel de cariera în sensul ca se elibereaza de diverse categorii de griji si este încurajata pentru prestigiu, cealalta mai putin. Mai mult, daca o femeie face cariera academica, atunci se spune c-o face în compensatie pentru ca si-a ratat viata de femeie. N-a reusit saraca sa-

si faca o familie, sa-si faca si copii, deci neavînd încotro face cariera academica. Genul acesta de motivatie nu este frecvent deloc în ce priveste barbatii. Nimeni nu spune ca un barbat face cariera fiindca si-a ratat de familie sau fiindca n-are copii. Libertatea de miscare este îngradita mai mult pentru femei. O sursa cît de cît importanta de venituri pentru barbatii din mediul academic românesc o reprezinta itinerarea pe la diverse universitati la care lucreaza. Foarte putine femei fac acelasi lucru. Inclusiv plecarile în strainatate pe o durata mai lunga de timp sînt mai accesibile barbatilor nu pentru ca discrimineaza pe cineva la intrare, acolo nu se fac astfel de discriminari, dimpotriva se discriminari pozitive, daca vreti, ci pentru ca este vorba de probabilitatea mult mai mare ca o femeie sa se trezeasca înlocuita sau parasita din cauza asta. Deci se retine sa faca acest lucru. Inclusiv în situatii de tipul: se organizeaza conferinte. Probabilitatea ca o femeie sa fie panelista sau chairperson e foarte mica. Cînd este vorba inclusiv de premii si rasplati simbolice, peste tot în estul Europei întîlnim foarte putine femei, sînt tari care nu au nici o femeie membra a Academiei pentru ca ideea de *merit* si *succes* în cariera, în stiinta se asociaza foarte clar numai cu o categorie de oameni. Toate aceste mecanisme au fundamental rolul de a bloca lucrurile asa cum sînt într-un fel de patriarhat implicit. Patriarhatul implicit este hranit si de faptul ca multe din experientele femeilor, pe care nu vreau sa le discutam acuma pentru ca nu mai avem ragaz, nu nu figureaza în nici un fel de curricula universitara. Ca si cînd ele sînt mult mai putin importante decît euglena verde sau trinitrotoluenul. Cînd noi vorbim despre subiecte ale cunoasterii si vorbim despre experientele femeilor, experientele femeilor sînt episteme pentru gineceu, eventual subiecte de bucatarie, dar nu au demnitate academica, respectiv episteme respectabila. V-as putea da nenumarate exemple, dar poate ne rezervam timp pentru alta data despre felul cum aceste categorii de experiente pot intra realmente în curricula si cum e posibil sa devina subiecte ale cercetarii.

S.F.: Multumim doamnei profesoare Mihaela Miroiu. Domnia sa a lasat posibilitatea unui "alta data" în felul acesta, promitînd deja ca va veni la o noua conferinta, speram în semestrul al II-lea, sau cînd va putea. Îi multumim ca ne-a facut o serie de clarificari conceptuale, pentru ca ne-a ajutat sa constientizam o serie de probleme pe lînga care cu siguranta trecem destul de simplu, fara sa ne dam seama de gravitatea lor si, mai ales, trebuie sa-i multumim deoarece dupa o astfel de intilnire parca studiile de gen incep sa-ti devina simpatice, mai ales daca reusesti sa te eliberezi de stereotipurile pe care le aveai inainte in legatura cu problemele pe care acest domeniu le ridica. Cred ca ar trebui sa trecem la partea ca doua a întîlnirii noastre. Asadar, va rugam sa puneti întrebari, sa faceti comentarii, sa va exprimati nedumeriri… Puteti trimite biletele pe care sa le citim…

Razvan Tabrea: As vrea sa va întreb daca relatiile de gen sau comunicare de gen ar fi cea mai fericita

translatie în spatiu nostru, atît real, cît si mental, al termenului englezesc *gender?*

Mihaela Miroiu: Am sa va raspund la problema cu *gender* unde eu am avut nenumarate contrarieri si ele sînt consemnate si publicate, respectiv în volumele pe care le-am publicat la început – este vorba despre "Jumatatea anonima. Studii de filosofie feminista" care era o culegere de texte; polemizam prima oara cu o traducere a acestui termen [cu] care si eu mai am probleme; într-un al doilea volum am tradus *gender* prin "gen social" ca sa precizam ca e vorba de relatii sociale între genuri. Am avut eu însami foarte multe probleme din cauza ca româna nu are neutru, are ambigen si atunci si capra are gen si masa are gen si becul are gen. Devine o poveste care din punct de vedere lingvistic este fortata semantic. La început am fost partizana traducerii prin "gen social" ca sa-l distingem de genul gramatical. Dupa care se întîmpla ce se întîmpla peste tot: lumea curge indiferent ce faci; termenul în sine a devenit un termen foarte încetatenit pentru relatiile între barbati si femei, relatiile sociale, culturale etc.; este un termen de mare circulatie si a trebuit sa renunt eu. De ce în aceasta batalie initiala am renuntat eu? Pentru ca nu puteam sa fiu Pruteanu la nesfîrsit. Dar cum o practica moderna, vorbesc de cea americana si vest-europeana este aceea ca atunci cînd ai un termen foarte încetatenit acesta nu se mai traduce, cred ca este bine sa-l adoptam. Cît se poate feminiza discursul în va dau doar cîteva exemple. De pilda , ca sa va sochez putin, Iris Maryan Young, probabil ca ati auzit de aceasta filosoafa – are un studiu foarte interesant despre fenomenologia graviditatii în care priveste relatia sine-altul în starea de sarcina într-un mod cu totul surprinzator si diferit fata de modul de abordare a relatiei sine-altul în filosofiile obisnuite. Iata o experienta care e femeiasca si asupra careia se poate face o fenomenologie foarte interesanta. În acelasi timp, sînt studii asupra temporalitatii, asupra intuitiei timpului care difera la cele doua genuri. Va dau exemplele acestea pentru ca e vorba chiar de un "hard", de probleme de ontologie si la care se raporteaza diferit, de pilda în privinta problemei alteritatii si a problemei temporalitatii prin experiente interne femeile se raporteaza în mod diferit, si de aici se poate naste un mod de filosofare diferit. Eu va dau si un alt exemplu banal. De obicei, în filosofie a fost acceptata o singura universala afirmativa cu care filosofii au lucrat tot timpul: "toti oamenii sînt muritori". Problema este de ce nu acceptam si cealalta universala afirmativa: "toti oamenii se nasc"? Si vreau sa va spun ca poti ca de la obsesia neantului si a mortii care domina filosofia, si de ea se leaga inclusiv constructii în privinta problemei sensului vietii, sa mergi si-n cealalta parte putin, plecînd de la alte experiente si de la alte intuitii, care, atentie, nu se substituie celor barbatesti, ci dau pur si simplu o imagine pe care n-o putem avea proiectata prin *Weltanschaaung* barbatesc, pentru ca barbatii n-au avut cum s-o aiba. Este vorba de a întregi modurile acestea de percepere filosofica, prin teorii care pleaca si de la experiente care nu sînt accesibile barbatilor filosofi, dar facîndu-le filosofice, intrînd cu ele în discursul public

pentru ca filosofia sa poata fi nuantata, diferita, sa includa si alte lucruri decît a inclus anterior. V-am dat exemplul strict al filosofiei. În privinta eticii de pilda si a filosofiei politice iarasi sînt lucruri extrem de importante. De pilda eticile feministe care sînt de mai multe feluri, sa zicem cea mai de mare notorietate este "ethic of care", "etica grijii" iarasi un termen prost tradus în româna, da, prost, pentru ca acolo este si pasare e îngrijire si grija, … si a tine la… La noi întelegi ca iei pe cineva în brate si-l schimbi de pampersi, nu? Deci e greu sa traduci semnificatia integral Ai eticile relationale ca alternativa, Sînt eticile ginocentrice, deci cele centrate pe femei. De fapt ceea ce se întîmpla în filosofie, vreau sa va raspund numai în privinta filosofiei pentru ca apartin (mai ales apartineam) acestui domeniu, este urmatorul lucru: imaginea filosofica în genere, asa s-a întîmplat sa fie formata din punct de vedere istoric este andromorfica. Noi nu avem în filosofie si o imagine ginomorfica, ceea ce a trecut drept antropomorfism filosofic, în fond este un androcentrism. Si-un andromorfism. Sigur ca exista si multe lucruri comune în experientele noastre si atunci spunem ca avem si-o alta fata a existentei care e data efectiv de experientele diferite, de intuitiile diferite ale femeilor. Noi avem înca la ora actuala o oferta ginomorfica în filosofie care nu are decît o experienta de 30-40 de ani, fata de cealalta experienta care nu mai vorbim de cînd este. Or, contributia substantiala nu trebuie sa fie o insurectie, ci pur si simplu transformari, metamorfozele firesti ale filosofiei în conditiile în care vii cu alte tipuri de intuitii teoretice de la care pleci.

S.F.: Doamna profesoara Mihaela Mudure de la Facultatea de Litere.

Mihaela Mudure: O întrebare care e în interes personal, poate ca va fi si în interesul celor aflati aici. Cum vede doamna profesoara Miroiu prezenta si participarea masculina în discursul feminin românesc?

Mihaela Miroiu: În legatura cu ce s-a discutat înainte (si fac o paranteza) este adevarat ca femeile sînt diferite biologic si asta n-o poate reprograma înca nimeni si sper sa n-o poata reprograma. Nu as vrea sa ajungem sa avem parinti tehnologici. Totusi cresterea copiilor nu trebuie sa ne încurce. Adica parinti în sensul cultural, social efectiv sîntem si unii si altii. Deocamdata însa, se pare ca noi avem un patriarhat fara tati. Paternitatea nu-i o practica în România. Paternitatea are mai degraba un rol simbolic si un rol corectiv, îi mai dai cîte-o bataie ca sa vada copilul ca are tata. Problema este ca noi nu avem, nu vreau sa va spun ca e teribil sa traiesti într-o societate în care practic orfelinatul patern în sensul activitatii paterne este atît de dramatic. Mai mult decît atît, pretentia barbatilor este sa fie îngrijiti pîna la adînci batrîneti. Lucrurile acestea sînt de natura culturala. Infantilizarea barbatilor în sfera privata este un fenomen constant ca si lipsa parteneriatului de gen în privinta cresterii copiilor. Barbatii sînt copii eterni, eu am mai spus asta de s-a suparat cineva pe mine în Cluj, ei se muta de la o mama de un tip la o mama de alt tip (sotia), aceasta-i o problema culturala. Au pretentia de

îngrijire tot timpul. Or, aceasta nu tine deloc de biologic, tine de învatare sociala. Asa ca eu cred ca faptul de a fi parinte sau sot ori împiedica pe amîndoi ori nu împiedica pe nici unul. Pe femeie nu ar trebui s-o împiedice chestiunea asta mai mult de 5-6 luni. Am vazut un clip ce s-ar întîmpla daca barbatii ar creste copii de americani. În prima luna facea copilul cu degetul un gest obscen, la un an dormea printre sticle de bere, la doi ani citea Playboy pe olita, la trei ani lua o amenda ca-si parca prost motocicleta, era înfricosator. Si asta este o forma de-a scapa de problema: uite ce nenorociri s-ar întîmpla daca i-am creste noi! Sigur, argumentele pentru ca nu sa ti se retraga dreptul la cozonac si dreptul de a fi îngrijit pot sa fie multe, inclusiv de natura religioasa. Sînt convinsa ca trebuie aduse argumente de diverse feluri ca sa pastrezi un statut. În privinta participarii barbatilor : din fericire feminismul nu e nicicum monopol de gen. Feminismul poate sa fie si o teorie, este si o ideologie, este si o politica s.a.m.d. În sensul acesta, cu exceptia feminismului radical care ia în considerare separatismul teoretic, celelalte forme de feminism sînt practicate sigur cel mai mult de catre femei, dar si de catre barbati. În Cluj stim ca deja aveti o echipa în care cîtiva dintre colegii clujeni fac cercetare la modul serios si substantial, la Bucuresti nu sînt prea departe de asta. De pilda, la masteratul de gen si politici publice, în ultimii doi ani, patru din zece au fost baieti. Si lucreaza foarte serios în cercetare, o sa si vedeti rezultatele. Volumul *Patriarhat si emancipare* este un volum la care sînt doua autoare si patru autori. Mai ales oamenii tineri doctoranzi de-ai mei sînt doctoranzi de-ai mei barbati, fac cercetari care au legaturi foarte serioase cu teoriile politice feministe. În privinta barbatilor maturi, categoric fara colaborarea lor a fost destul de greu sa misti ceva. Si am avut parte de colaborare. O sa vedeti ca volumul acesta, care cred ca va produce destul scandal în legatura cu starea de fapt a relatiilor de gen în România, este o recidiva a unei colaborari mai vechi cu Vladimir Pasti care lucreaza foarte mult în domeniul acesta de cercetare. Exista o cooperare cu toti colegii inclusiv cu ceilalti conducatori de doctorat de la mine din Universitatet. Eu nu cred ca asta e problema femeilor, numai a lor, sub nici o forma. Este o problema de natura culturala. Este o problema de natura sociala. E o problema de natura politica. Mai mult decît atît, hai sa fim seriosi, daca procesul de dependenta a femeilor de barbati creste, devine o catastrofa si pentru barbati. Sa zicem ca înghiti ca o femeie cînd e tînara sa depinda de tine si-ti place, dar dupa ce nu-ti mai place si ea nu stie sa faca nimic si nu stie sa câstige venituri proprii, ce faci? Ramîi cu ea de gît? Adica vreau sa spun ca divortezi mult mai simplu de femeia autonoma decît de una dependenta, dupa cum traiesti mai bine cu ea pe termen lung. Gînditi-va putin si la dumneavoastra. Cea mai buna metoda sa te tii legat cu lanturi este ca cineva sa depinda de tine. Este mai bine sa fie doua fapturi autonome care coexista, cîta vreme au ce împarti. Dar nu relatii de servitute. Vreau sa spun ca servitutea sigur nu face bine nici unuia, nici altuia. Si chestiunea aceasta este valabila chiar si atunci cînd esti filosof mai ales în perioada marelui hybris. Cînd sîntem tineri, daca nu

avem hybris, nu mai avem niciodata. Daca nu te proiectezi putin megaloman, atentie nu e vorba decât de paranoia productiva, cînd crezi vei revolutiona ceva ? Or, sigur ca în aceasta etapa poate sa-ti placa daca în fata ta se afla o multime de persoane, prin excelenta femei, care casca gura la tine si se mira cît esti de destept. Se tot mira cît esti de destept. Dupa care ramîn mirate si tu începi sa te miri: "mai, da' asta-i proasta? Altceva decît sa se mire si sa ma admire mai stie sa faca?" Va rog sa ma credeti. E vorba de o situatie atît de dezechilibrata încît poate sa-ti placa pe moment si sa ti se para avantajoasa, dar în realitate, daca nu e parteneriala si nu apreciezi si reciproc mintea celuilalt, o relatie nu poate dura. Devine o povara. Si trebuie sa ne gîndim bine, ca pîna la urma noi trebuie sa ne bucuram în întregime unul de altul si în chip mintal, si în sensul performantelor intelectuale si de felul în care aratam… Noi, de exemplu, femeile sînt frustrate estetic, pentru ca barbatii nu sînt atasati ideii de frumusete atît de mult si atunci nici nu se straduiesc. Noi sîntem frustrate ca oferta estetica masculina e mai redusa. De ce sa fim frustrati si unii si altii. Nu e bine sa încercam sa fim cît mai întregi si unii si altii oameni? Si sa nu ne exploatam calitatile cum zicea Kant? E o datorie morala imperfecta sa dezvolt talentele si calitatile oricare ar fi ele, inclusiv talentul de-a ma face mai frumos, de ce nu?

S.F.: Doamna de la masteratul de psihologie.

Întrebare: Care este diferenta metodologica, in ceea ce priveste cercetarea de gen, intre tipul de cercetare calitativa, dupa modelul psihologic, si cea cantitativa?

Mihaela Miroiu: Statistica nu da seama de cazurile particulare, nu da seama de cazul individual de foarte multe ori, ci îti arata o imagine care sigur cumva transcende categoric experientele individuale. În schimb, statistica este buna la altceva. La macropolitici. Nu poti face macropolitica cu cercetare calitativa. Esti obligat sa tii seama de ele în momentul în care se pune problema unei macropolitici.. Macropolitica arata si felul în care se distribuie bugetul public. Constat, sa zicem, de exemplu, ca devenim constienti ca mediul educatiei se feminizeaza foarte tare si ca problema este ca femeile tac si rabda, respectiv ca nu revendica bani din bugetul public pentru educatie. Desi este normal sa înceapa sa fac presiuni "Stati putin, domnule, ce faceti? Va bateti joc de un domeniu pentru simplul motiv ca este ocupat mai ales cu femei? Si pariati inclusiv pe mitologia pe care tot o auzim, cea depre « misia dascalului »…" si care, va rog sa ma credeti ca mie-mi face greata. Sînt profesoara de 24 de ani, întîmplator mi-am facut copilaria, inclusiv cea de bebelus, sub catedra, fiindca mama mea era directoare de scoala. Nici nu stiu alta viata în afara de asta. Dar cînd aud discursul despre "misia dascalului", "vocatia de apostol al neamului" s.a.m.d. stiti a ce-mi miroase mie? "Daca tot va place asa de mult, ia sa fiti voi platiti prost !!" Daca tot va satisfaceti alte categorii de autorealizare prin intermediul educatiei (este aproape o perversiune personala), ia sa va platim putin! Daca exista o ideologie despre caracterul mesianic al profesoratului si despre placerea noastra de-a a-l profesa, aceasta presupune o rasplata deja suficient de

mare si nu mai e cazul sa atentam la banul public, mai bine-l lasam la politie sau la combinatele siderurgice. De asta va spun ca e vorba de macropolitici.

În privinta psihologiei, ma rog, eu ma pot amesteca mai putin în problema aceasta. În paranteza, celor care nu stiu si au anumite curiozitati si de obicei asociaza feminismul cu tot felul de prejudecati sau ciudatenii. Sînt maritata cu acelasi barbat din 1976, de pe vremea Ducai-voda, din punctul de vedere al celor foarte tineri de aici. Nu-i un merit si nu e nici o vina, este un fapt. Am un fiu care are 24 de ani aproape, l-am facut foarte devreme, nu am nici un fel de probleme personale împotriva barbatilor, chiar am prieteni foarte buni, ma înteleg excelent cu ei uman si intelectual, nu încercati sa cautati explicatii acolo unde nu sînt. Dar exista o altfel de explicatie pe care v-o pot da si care, sigur, este mult mai serioasa. Pîna în 1991 eu am crezut ca femeile nu pot produce filosofie. Da. Asta am crezut. Am crezut ca femeile pot învata filosofie, pot sa fie bune profesoare, inclusiv universitare, de filosofie, dar era ceva acolo care nu mergea. Respectiv ca, sigur ca oricine apartinînd domeniului acesta vede filosofia ca pe forma secularizata cea mai înalta de dezvoltare a spiritului si într-un fel ai vrea sa participi la aceasta. Eram coplesita de cît de mult au produs barbatii în filosofie si n-aveam nici un motiv sa cred ca si femeile au produs ceva în filosofie. Atentie! Femeile care se asuma ca femei gîndesc si altfel, produc si alt tip de teoretizare, pleca de la alt tip de intuitii teoretice. Cînd am vazut ca aceasta se poate si-am vazut-o prin intermediul filosofiei feministe, prima mea grija a fost sa fac o noua teorie. Desigur, dupa ce am studiat mult. Vreau sa va spun ca eu nu cred ca am avu curaj intelectual la modul foarte serios pîna nu am dat peste feminismul filosofic. Daca e vorba despre o frustratie, ea este de natura intelectuala. Am simtit ca femeile au un prag limita de dezvoltare. Acuma nu mai simt asta deloc! Prin urmare, nu am venit spre feminism dintr-un complex de alta natura. A fost un complex intelectual.

SF: Lorin Ghiman, student la filosofie.

Lorin Ghiman: Aceasta problema a patriarhatului, asa cum este ea, pe urmele patriarhatului de stat este o problema si pentru barbati si pentru femei?

Mihaela Miroiu: Absolut. Eu recunosc ca exercitiul autonomiei este foarte slab si ca traditie istorica, nemaivorbind despre comunism unde exercitiul autonomiei lipseste si pentru femei si pentru barbati. Este o criza fundamentala a unor valori care nu sînt pe piata, inclusiv a cererii românesti. De pilda, probabil, daca drepturile omului nu ne reau erau vârâte pe gît, multi nu le-am fi cerut. Va spun un lucru foarte trist: daca ne uitam la modul serios în istorie la ceea ce s-ar chema miscari politice care au radacini serioase de masa în România, liberalismul e una dintre ele? Sa fim seriosi! În traditia româneasca cred ca a existat mai ales o miscare, cea legionara, cu mare priza de masa. Trist, dar asa este. Ce a mai avut baza de masa în afara de asta? Deci, noi sîntem un caz foarte ciudat, straniu, atuncea, sigur ca într-o tara fara misare liberala ceruta de la « firul ierbii », de catre persoane individuale pentru ca

asta coincide cu interesele lor personale si si le organizeaza politic, nu ne putem astepta, cu atît mai putin, la o miscare feminista. Aveti dreptate ca noi avem o problema de autonomie si de individuatie si de exercitiu al drepturilor care transcende problema de gen. Ceea ce vreau însa sa va spun si sa va repet este ca nici un barbat nu a avut obstacole în dezvoltare pentru ca a fost barbat, în schimb, femeile da. Indiferent de clasa, de grup etnic, de stare, de ce vreti, femeile din grupul respectiv au avut probleme pentru ca sînt femei. Barbatii nu au avut probleme pentru ca sînt barbati. De aceea avem o problema *de gen*. Prin urmare, pe linga probleme generala, pe care corect o invocati, si o criza teribila în sensul acesta si va spun foarte serios ca parerea mea este ca barbatii din România au *o criza* de identitate, e o enorma criza de virilitate în tara asta, e o criza de barbatie, atentie!, în sensul pozitiv al cuvîntului. Autonomie, curaj, îndrazneala, autoafirmare, asa-numitele valori traditional masculine nu sînt pe « piata publica ». Mai mult, se poate ca din cauza provocarilor pe care le suporta femeile, inclusiv datorita faptului ca încet, încet se raspîndeste o ideologie a autoafirmarii pentru femei si barbatii *nu au* aceasta problema pusa în mod explicit, barbatii pot chiar piarda si sa aiba probleme mari din cauza aceasta. Foarte adevarat! Dar tema mea se referea la relatii de gen. Era vorba despre patriarhat în relatiile de gen. Mai mult, cererea pentru patriarhat este enorma. În momentul în care vrei sa-ti rezolve altii toate problemele, este clar ca vrei tatic tot timpul. Sa judece altii ce-i bine pentru tine! Va amintiti *Fratii Karamazov*, capitolul "Marele Inchizitor", partea aceea exceptionala, cred ca unul dintre cele mai frumoase texte despre libertate din întreaga istorie a culturii, cînd îi spune la un moment dat Marele Inchizitor lui Iisus venit a doua oara pe Pamînt: "Doamne, nu exista povara mai insuportabila decît libertatea. Cei mai multi si-ar da-o bucuros altuia în schimbul faptului de-a li se spune ce e bine si ce este rau." Or, noi ne aflam cu un exercitiu al tutelarii atît de lung si cu un trai într-un patriarhat atît de prelungit, încît este clar ca avem o problema sociala mai generala, care transcende problema de gen, dar în interiorul careia avem si problema patriarhatului de gen.

SF: Cred ca e bine sa ne oprim aici. Îi multumim înca o data doamnei profesoare pentru bunavointa cu care a raspuns invitatiei noastre. Va rog sa aveti în vedere invitatia noastra de a participa la conferinta domnului Profesor Adrian Miroiu, care va fi vineri si care ne va vorbi despre Conceptul de existenta**.** Multumim tuturor.

Mihaela Miroiu: Va multumesc foarte mult pentru invitatie si pentru orele acestea petrecute împreuna, sper ca nu v-am obosit fara rost.

*** Am cuprins doar partial discutiile pe marginea conferintei.**